

לעוצמה הימית יש חשיבות הולכת וגדלה לביטחון
הלאומי של ישראל בשל התגברות האיומים על
נתיבי השיט, שהם חיוניים לשגשוגה של המדינה,
ובשל הצטיידותם המסיבית של אויבי ישראל
הקרובים והרחוקים בטילים וברקטות

שנות ה-50 - טרפדת של חיל הים באימונים | אחד
המקומות המרכזיים להסתרת נכסים אסטרטגיים
הוא הים

רס"ן אלי סוחוליצקי

בעבר מפקד סטי"ל ומדריך ראשי
בבית הספר לקצינים של חיל הים.
בוגר פו"ם "אפק". כיום סטודנט
להנדסת תעשייה וניהול

תרומת העוצמה הימית לביטחון ישראל

מבוא: ניתוח האיומים לטווח הארוך בסביבה הגיאור-אסטרטגית של ישראל

האיום המרכזי על ישראל הוא איראן - בראש ובראשונה בשל מאמציה להשיג נשק גרעיני. ב-8 במרס השנה אמר ראש אמ"ן, אלוף עמוס ידלין, בישיבת הממשלה ש"איראן חצתה את הסף הטכנולוגי, כך שההגעה ליכולת גרעינית צבאית היא עניין של התאמת האסטרטגיה ליעד של ייצור פצצה גרעינית"². במילים אחרות: ביכולתה לייצר נשק גרעיני ברגע שתחפוץ בכך.

כבר עתה יש סימנים לכך שהתגרענותה של איראן מחוללת מרוץ חימוש גרעיני באזור. באחרונה פורסם שנחתם הסכם חשאי בין ערב הסעודית לפקיסטן המבטיח לערב הסעודית מטרייה גרעינית של פקיסטן.³ מרוץ חימוש כזה עלול להעצים את האיומים על ישראל.

סכנה נוספת הנשקפת לישראל היא החשש ליציבותם של המשטרים המתונים במזרח התיכון. אחת הסיבות להיחלשות המשטרים האלה - למרבה האירוניה - היא הלחץ שהפעיל הממשל הקודם של ארה"ב לחיזוק הדמוקרטיה באזור. בשל הלחץ הזה איפשר נשיא מצרים לאחים המוסלמים להשתתף בבחירות לפרלמנט, ואלה ניצלו את ההזדמנות כדי לגרוף 88 מושבים (מתוך 454, דהיינו 19%). דוגמה נוספת היא הלחץ שהפעילו האמריקנים לאפשר לחמאס להשתתף בבחירות לפרלמנט הפלסטיני ב-2006. תוצאת המהלך הזה הייתה ניצחון גורף של תנועת החמאס (76 מושבים מתוך 132).

תהליך משמעותי נוסף הוא העמקת הפערים בתחומי הכלכלה, החברה, התרבות והבריאות בין החברות הערביות המוסלמיות לבין המערב. כך, למשל, הכלכלה של מדינות ערב ממשיכה להתבסס על ענפים מסורתיים דוגמת נפט וחקלאות. שיעורי הילודה בעולם המוסלמי מוסיפים להיות גבוהים מאוד, וכן גבוה מאוד השיעור של תמותת התינוקות. תוחלת החיים במדינות ערב היא בסביבות 50 שנה, לעומת 80 שנה במערב.

הפערים האלה שהולכים ומתרחבים מעוררים תחושות קיפוח בקרב הערבים ודוחפים אותם להקצנה בדעות ובהתנהגות. רגשות הקיפוח וההקצנה האלה משמשים קרקע פורייה לשגשוג האסלאם הרדיקלי ולערעור המשטרים המתונים.

מעבר לאיום הרחוק מאיראן נשקפת לישראל סכנה גם משלוחותיה של איראן שעל גבולותיה: מדינת חזבאללה בלבנון ומדינת החמאס ברצועת עזה. החשש מפני התפשטות המאחז של איראן גם ליהודה ושומרון מונע בעצם כל אפשרות מישראל לשנות שם את הסטטוס קוו.

הקדמה: מהי עוצמה ימית

המושג "עוצמה ימית" מגלם את כלל האמצעים העומדים לרשות המדינה כדי להבטיח את שליטתה בנתיבי הים. השליטה הזאת חיונית כדי לאפשר העברת סחורות אזרחיות ומשאבים צבאיים. ההגדרה הזאת משקפת את הראייה המסורתית של המושג "עוצמה ימית"¹.

הביטחון הלאומי נשען, בין היתר, על העוצמה החברתית, על העוצמה הכלכלית, על העוצמה המדינית וכמובן גם על העוצמה הצבאית. העוצמה הימית תורמת לעוצמה הצבאית הכוללת, אך בד בבד משפיעה ישירות גם על העוצמה הכלכלית, שכן היא מיועדת להגן על מכלול האינטרסים של המדינה בים: סחר, משאבי טבע ודגה.

נוסף על כך משמשת העוצמה הימית כלי מרכזי להפעלת לחצים על מדינות אחרות, למשל באמצעות הפגנת עוצמה צבאית מול חופיהן. הפעלת לחץ מעין זה נוהגים לכנות "דיפלומטיה של נושאת המטוסים" (Carrier Diplomacy). השם הוותיק יותר של המדיניות הזאת - מהתקופה שבה עדיין לא היו מטוסים ונושאות מטוסים - הוא "דיפלומטיה של ספינות התותחים" (Gunboat Diplomacy).

אנחנו צריכים להתמקד בשאלות הבאות: על איזה צורך של מדינת ישראל באה העוצמה הימית לענות? מהו היקף העוצמה הימית הנדרש לה? אילו משימות צפויות בעתיד לכוח הימי של ישראל? מהן היכולות הנדרשות מהכוח הימי של ישראל כדי שיוכל לממש את המשימות האלה? כדי להשיב על השאלות האלה צריך לנסות להעריך מה יהיו ההתפתחויות הגיאור-אסטרטגיות בעתיד הנראה לעין, אילו איומים צפויים לישראל, ואילו טכנולוגיות צפויות להיכנס לזירה.

נראה שגם בשנים הקרובות תוסיף ישראל להתקיים בסביבה גיאור-אסטרטגית מרובת סכנות ואירודאיות. בעולם הערבי ניטש מאבק עז בין הגורמים המתונים לגורמים הקיצוניים, ואין שום ודאות שיהיו אלה המתונים שידם תהיה על העליונה. יתר על כן, לאזור זורמות טכנולוגיות מתקדמות הן באמצעות ייצור עצמי והן באמצעות רכש. כתוצאה מכך צפויה ישראל לעמוד בעתיד מול עוצמות אש שלא הכירה בעבר ושמידת הדיוק שלהן תלך ותגבר. ההתפתחות הזאת מאלצת את ישראל לבחון את האפשרות להסתיר נכסים אסטרטגיים ולהביא בחשבון שכל התשתיות הביטחוניות והאזרחיות שלה חשופות לפגיעות. הפגיעות של רקטות החזבאללה והחמאס בשטח ישראל מצביעות בבירור על המגמה הזאת. אחד המקומות המרכזיים להסתרת נכסים אסטרטגיים הוא הים.

התפתחות העוצמה הימית

תפקידה הראשון במעלה של העוצמה הימית הוא להגן על האינטרסים הלאומיים החיוניים של המדינה בים ועל האינטרסים המושפעים מהנעשה בים. ההתפתחות הטכנולוגית של המין האנושי לא פסחה, כמובן, גם על הזירה הימית, ומרכיבי העוצמה בים עברו שינויים עצומים במהלך ההיסטוריה. הספינות של היום נושאות חימוש אסטרטגי ארוך טווח, מפעילות עוצמה אווירית ומקושרות ללוויינים.

השליטה בים (Sea Control)

השליטה בים מאפשרת לכוחות הימיים לפעול בביטחון, למנוע איום על המתקנים האסטרטגיים בים והגובלים בים ולשמור על ביטחונם של נתיבי השיט. ההגדרה הזאת נפוצה בכמה ציים ואף אומצה על ידי חיל הים של ישראל. שליטה בים מחייבת שליטה גם בתווך התת-ימי כדי למנוע מצוללות אויב לפגוע בכוחותינו וגם בתווך האווירי כדי למנוע פגיעה בכוחות הים מהאוויר.

מניעה ימית (Sea Denial)

מניעה ימית היא היכולת למנוע מהיריב שימוש בים למטרותיו. כדי להשיג זאת יש צורך בשליטה בים. מניעה ימית יכולה לבוא לידי ביטוי במצור ימי מלא או בפעילות נגד נתיבי סחר והספקה של האויב.

מורכבות הזירה הימית

הזירה הימית היא מורכבת מאוד, שכן בתווך הימי עושים שימוש גורמים רבים: אוניות סוחר, ספינות המנצלות את משאבי הים (ספינות דיג ואסדות קידוח למיניהן), כלי שיט המניחים תשתיות (צינורות, כבלים), ספינות נופש וכלי שיט צבאיים של מדינות ידידות ושל מדינות עוינות. גם הממד האווירי שמעל לים עמוס מאוד וחוצים אותו כלי טיס אזרחיים וצבאיים רבים.

החוק הבינלאומי קובע שמרחבי הים - חוץ מאשר רצועות של מים טריטוריאליים - הם שטחים הפתוחים בפני כולם. את הפתיחות הזאת מנצלים גם טרוריסטים וגם ארגוני פשיעה להברחת אנשים, אמצעי לחימה וסמים. באחרונה גם עלו לכותרות פיראטים הפועלים באופן חופשי למדי מול חופי סומליה והפיליפינים.

הים הוא גם זירה נוחה מאוד לאיסוף מודיעין הן בשל היותו תווך שטוח לגמרי והן משום שהוא מאפשר להתקרב מאוד לאזורי חוף אסטרטגיים בלי לפגוע בריבונות של המדינות שעליהן רוצים לאסוף מידע.

הים הוא העומק האסטרטגי האמיתי

על פי המילון למונחי צה"ל העומק האסטרטגי הוא "המרחק בקו אווירי בין קו ההגנה הקדמי של מדינה או בין קו גבולה לבין אותם מרחבים בתוכה שכיבושם או פגיעה חמורה בהם מסכנים את עצם קיומה. העומק האסטרטגי הוא גורם בעל חשיבות מכרעת במאזן העוצמה האסטרטגי, ולתוננים האלה יש חשיבות עליונה כדי להכריע את האויב הכרעה אסטרטגית ולמנוע ממנו להכריע את כוחותינו".⁶

הגדרה אחרת, רחבה יותר, קובעת שהעומק האסטרטגי הוא "האזור שבו נפגשת מדינה אחת עם מדינה אחרת במצב של עימות".⁷ ישראל היא מדינה צרה מאוד ונעדרת עומק אסטרטגי. ממדיה המצומצמים וההתחמשות המואצת של אויביה בטילים ארוכי טווח גרמו לכך שכיום כל נקודה במדינת ישראל מצויה תחת איום. לכך יש להוסיף את הדיוק ההולך וגדל של הטילים ואת האפשרות לחמשם בראשי נפץ לא קונוונציונליים - מה שמחריף עוד יותר את האיום. במציאות הזאת, שבה אין לישראל שום עומק אסטרטגי, היא צריכה לשקול את האפשרות להשיגו בים.

בשל ממדיו הנרחבים של הים קל להסתיר בו כלי שיט הנושאים נכסים אסטרטגיים - למשל טילים ואמצעים לאיסוף מודיעין. קשה לגלות אוניות וצלולות במרחבי הים, וכל מאמץ גילוי כרוך בהשקעה גדולה של משאבים. יתר על כן, כלי השיט הנושאים את הנכסים האסטרטגיים יכולים לשהות בימים במשך פרקי זמן ארוכים ואינם חייבים לחזור לעיתים קרובות לבסיסהם.

היכולת להילחם מהים היא גורם מרתיע מאוד, שכן היא מבהירה לאויביה של ישראל שיהיה בכוחה לגרום נזקים כבדים גם אם התקפת טילים פתאומית ומסיבית תפגע ברבים מנכסיה האסטרטגיים שביבשה.

העוצמה הימית על פי תפיסתו של אלפרד תייר מהן

אלפרד תייר מהן, סגן אדמירל בצי של ארה"ב (1840-1914), היה הראשון שהצביע על הקשר בין עוצמה ימית לבין עוצמה מדינית וכלכלית של מדינות במהלך ההיסטוריה. לספרו "השפעת העוצמה הימית על ההיסטוריה 1783-1660", שיצא לאור ב-1890,⁸ נודעה השפעה עצומה על החשיבה האסטרטגית של המעצמות בשנים שקדמו למלחמת העולם הראשונה, ויש התולים בו את האשם למרוץ החימוש בים ערב המלחמה - מרוץ שהחיש את פריצתה.

מהן בוחן בספרו כיצד הפכה אנגליה למעצמה עולמית וקובע שהיא הגיעה למעמד הזה בזכות שליטתה בימים ולא פחות חשוב מכך במצרי ים

בשל ממדיו הנרחבים של הים קל להסתיר בו כלי שיט הנושאים נכסים אסטרטגיים - למשל טילים ואמצעים לאיסוף מודיעין

הרתעה ימית

"הרתעה הינה מיצוי התועלת שבאיום בלי שיהיה צורך להוציאו לפועל". כלומר, "ההרתעה היא מיצוי התועלת מעצם קיום הנשק בלי להפעילו".⁴ ההרתעה הימית נובעת מהעוצמה הימית. עוצמתה של ההרתעה, יעילותה והשפעתה על היריב תלויות בעוצמה הצבאית הכוללת של המדינה ובכלל זה העוצמה הימית. כדי לתרום לכוח ההרתעה על הכוח הימי להיות מסוגל לתת מענה לאיומים שונים ובמקביל להקרין עוצמה באופן שימנע מהיריב לפעול. היריב לא יפעל אם יבין שפעילותו תסב לו יותר נזק מתועלת או אף תיכשל כליל.

במהלך ההיסטוריה הפעילו מעצמות ימיות את כוחן הימי כדי להשפיע על מקבלי ההחלטות במדינות אחרות. השימוש בנושאות מטוסים להקרנת עוצמה הפך כה נפוץ במדינות של ארה"ב, עד כי כאשר פורץ משבר במקום כלשהו בעולם, השאלה הראשונה ששואלים מקבלי ההחלטות בוושנינגטון היא "היכן נמצאת נושאת המטוסים הקרובה ביותר?"⁵

אסטרטגיים. מסקנתו היא שכדי לשלוט בים יש לבנות צי מלחמה גדול המבוסס על אוניות מערכה. מהן מדגיש שעליונותה הימית של אנגליה העניקה לה ביטחון, עושר ומעמד בכורה בעולם. צי גדול הוא בעיני מהן תנאי מרכזי, אך לא בלעדי, להשגת עוצמה בים. נוסף על כך הוא מונה עוד שישה תנאים:

1. מבנה גיאוגרפי. מדינה שהיא אי, דוגמת אנגליה, יכולה לרכז את משאביה בים על חשבון הקצאת המשאבים לכוחות היבשה.
2. מבנה החוף והמידה שבה הוא מאפשר להקים נמלים מוגנים.

3. שטח המדינה.

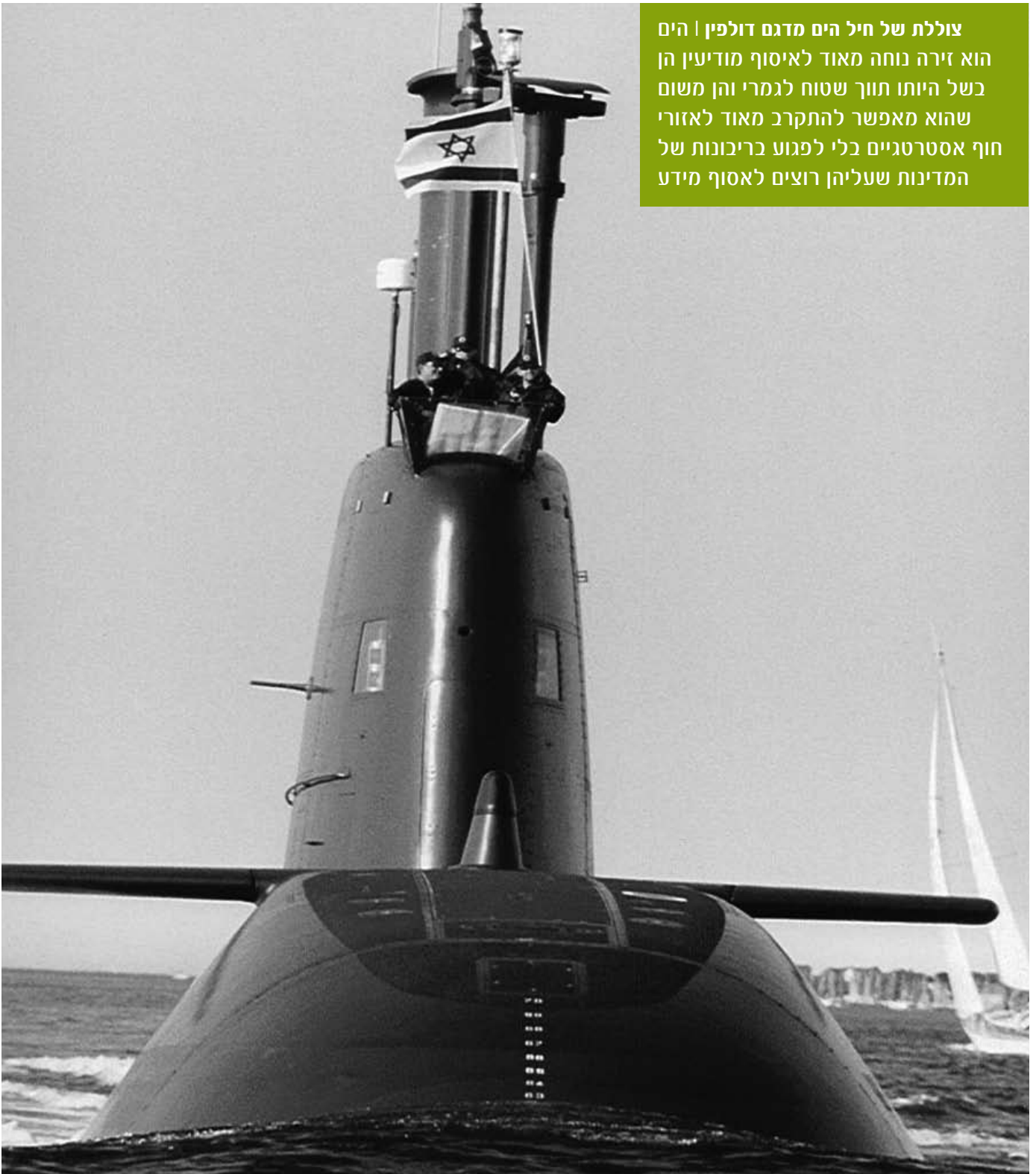
4. גודל האוכלוסייה בכלל וגודל האוכלוסייה של אנשי הים בפרט.

5. מידת זיקתה של המדינה לים. למשל, את שקיעתה של ספרד מייחס מהן בראש ובראשונה לכך שאיבדה בהדרגה את זיקתה לים. קודם היא הזניחה את צי הסוחר שלה ולאחר מכן את צי המלחמה.

6. המדיניות הימית של הממשל.

אלפרד מהן קבע שאירופה מאיימת על ארה"ב וכי על האמריקנים להגן על עצמם באמצעות בנייתו של צי מלחמה גדול ובאמצעות יציאה מהבדלנות. מהן

צוללת של חיל הים מדגם דולפין | הים הוא זירה נוחה מאוד לאיסוף מודיעין הן בשל היותו תווך שטוח לגמרי והן משום שהוא מאפשר להתקרב מאוד לאזורי חוף אסטרטגיים כלי לפגוע כריבנות של המדינות שעליהן רוצים לאסוף מידע

• צי הסוחר ונתיבי השיט

נתיבי סחר פתוחים היו מאז ומתמיד המפתח לשגשוגם של העמים שחיו לחופי הימים. זה היה נכון לפיניקים¹⁰ וליוונים הקדמונים, וזה נכון באותה המידה למעצמת העל של היום, ארה"ב. מהסיבה הזאת משקיעים היום האמריקנים סכומי עתק כדי להגן על נמלי הים שלהם מפני מגה-פיגועים.

גם כלכלת ישראל תלויה לחלוטין בתובלה הימית. למשל ב-2004 שונעו דרך נמלי הים סחורות בהיקף של 49.3 מיליון טון, לעומת 0.33 מיליון טון בדרך האוויר. במילים אחרות: 99.33% מהסחורות לישראל וממנה משונעים דרך הים.¹¹ יתר על כן, נמלי הים של ישראל משמשים אף נמלי מעבר (transit) - בעיקר למכולות העושות את דרכן למזרח הרחוק ולמדינות ערב. ביטחונם של נתיבי השיט לישראל וממנה קובע במידה רבה עד כמה כדאי להעביר סחורות דרך ישראל. הסיבה: מידת הביטחון קובעת לא רק את סיכויי הסחורה להגיע לעדה אלא גם את יוקר ההובלה והביטוח.

כך, למשל, בעיצומו של גל פיגועי ההתאבדות ב-2002 ייקרה לוידיס בשיעור ניכר את פרמיית הביטוח של התובלה הימית לישראל וממנה מחשש לפגיעה בנמלים ובנתיבי השיט. בעקבות מחאותיה של ישראל ביקרה בארץ משלחת בדיקה מטעם לוידיס, התרשמה שביכולתה של ישראל להגן על נמליה ועל האוניות הפוקדות אותם, והתוצאה הייתה הורדה דרסטית של תעריפי הביטוח. לולא ההורדה הזאת ספק רב אם נמלי ישראל היו ממשיכים לשמש נמלי מעבר.

במלחמת יום הכיפורים ואחריה איבטח חיל הים 14 אוניות בים התיכון ועליהן רכש צבאי בתשע גיחות של זוג או של שלושה סטי"לים. במשימה הזאת השתתפו בסך הכול 12 סטי"לים. הגיחות בוצעו בין 21 באוקטובר ועד 3 בדצמבר בחמישה סבבים. כל האוניות שלוו הניפו את דגל ישראל. בין 6 ל-24 באוקטובר 1973 היו בסך הכול יותר מ-200 כניסות ויציאות של אוניות לנמלי ישראל, כולל נמל אילת. ב-7 באוקטובר 1973 שיגרה צוללת מצרית שלושה טילי טורפדו לעבר המכלית "סמסון" שהייתה בדרכה מאיראן לאילת. המכלית הניפה דגל של ליבריה והייתה בשירות ישראל. טילי הטורפדו אומנם החטיאו, אך בעקבות התקיפה פסקה תנועתן של מכליות הדלק לישראל.

בסכמו את הישגי חיל הים במלחמת יום הכיפורים אמר מפקד החיל באותה המלחמה בני תלם: "חיל הים טען במשך שנים רבות כי המשימה המרכזית שלו קשורה לחופש השיט,

אולם דבר זה לא היה מקובל עד למלחמת יום הכיפורים על המערכת הביטחונית במדינה. זאת מתוך הנחת היסוד שקבעה כי המלחמה תהיה קצרה, משכה יהיה ימים ספורים, ובמשך הימים הספורים האלה ניתן יהיה להפסיק את השיט ולהסתדר עם המלאי הקיים"¹². מבחינתה של מערכת הביטחון, הדגיש בני תלם, בעיית חופש השיט לא הייתה קיימת.

אבל ב-1973 - הדגיש בני תלם - היה חופש השיט בעיה של ממש לישראל, לאחר שהערבים הכריזו שכל מזרח הים התיכון - מחופי טורקיה ועד טוברוק

המליץ לכרות את תעלת פנמה שתחבר בין האוקיינוס האטלנטי לאוקיינוס השקט וקבע שהשליטה בה תחזק מאוד את עוצמתה של ארה"ב בים. כריית התעלה הושלמה בסופו של דבר ב-1914 - שנת מותו של מהן. נשיא ארה"ב תיאודור רוזוולט (1901-1909) אימץ את השקפותיו של מהן ופעל באופן נמרץ כדי להפוך את ארה"ב למעצמה ימית.

מרכיבי העוצמה הימית

על פי הגדרתו של מאיר שש "העוצמה הימית היא כלל האמצעים שעם - או קבוצת עמים הפועלים יחדיו - מנסים לקיים ולהבטיח בעזרתם שליטה בנתיבי הים כדי לאפשר העברת סחורות ומשאבים צבאיים ההכרחיים לניהול הסחר והמאבק המלחמתי"⁹.

זוהי הגדרה מצומצמת למדי. הגדרה רחבה יותר קובעת שהעוצמה הימית כוללת מרכיבים רבים הרבה יותר ובהם העוצמה הכלכלית, רמת ההתפתחות הטכנולוגית, התרבות הסוציו-פוליטית ומדיניות הממשל.

העוצמה הימית הדרושה לכל מדינה ומדינה תלויה בתנאיה הייחודיים:

- מצבה הגיאוגרפי.
- אופיו של צי הסוחר שלה ומידת הזדקקותה לנתיבי שיט.
- קשרי החוץ שלה.
- מידת השתלבותה בגלובליזציה.
- רמתה הטכנולוגית.
- מידת השתלבותה בעידן המידע.

• המצב הגיאוגרפי

מדינת ישראל משולה לאי, שכן היא אינה יכולה להתחבר לעולם דרך גבולותיה, אף שיש לה הסכמי שלום עם שתיים משכנותיה - מצרים וירדן. הסיבה היא ששום ישראלי אינו יכול לנוע מעבר לירדן ולמצרים, והן משולות אפוא לדרך ללא מוצא. המוצא היחיד של ישראל הוא אפוא דרך הים התיכון ודרך הים האדום. הים התיכון הוא עורק החיים המקשר אותה לאירופה ולאמריקה, ואילו הים האדום מחבר אותה לאסיה. אולם בעוד שבכוחה של ישראל לשמור בעת חירום את נתיבי הסחר בים התיכון פתוחים, היא נתקשה לעשות זאת בים האדום בשל היותו ארוך מאוד וצר ומשום שלחופיו שוכנות מדינות עוינות.

התשתיות של ישראל מרוכזות רובן ככולן לאורך החוף. מדובר, בין היתר, בתחנות כוח, בבתי הזיקוק ובנמלי הים, ובאחרונה אף הצטרף

לרשימה הזאת שדה גז גדול שבקרוב יוצבו בו מתקני הפקה. יתר על כן, 80% מתושבי המדינה מצטופפים לאורך החוף. בעתיד תגדל עוד יותר חשיבותם של אזורי החוף כאשר יתחילו להוציא אל הפועל את התוכניות לייבש קטעי ים ולבנות עליהם לא רק אזורי מגורים, מסחר ותיירות, אלא גם תשתיות חשובות כגון נמלי ים ואוויר.

מאפיין גיאוגרפי חשוב נוסף של ישראל, שכבר נידון בהרחבה קודם לכן, הוא היותה חסרת עומק אסטרטגי.

אלוף בנימין תלם, מפקד חיל הים בשנים 1972-1976 | "חיל הים טען במשך שנים רבות כי המשימה המרכזית שלו קשורה לחופש השיט, אולם דבר זה לא היה מקובל עד למלחמת יום הכיפורים על המערכת הביטחונית במדינה. זאת מתוך הנחת היסוד שקבעה כי המלחמה תהיה קצרה, משכה יהיה ימים ספורים, ובמשך הימים הספורים האלה ניתן יהיה להפסיק את השיט ולהסתדר עם המלאי הקיים"

באחרונה פורסם שרוסיה וונצואלה עומדות לקיים תמרון ימי משותף, וברור שמעבר לתועלת המבצעית שמקוות שתי המדינות להפיק מכך מדובר במסר של התרסה כלפי ארה"ב.

אוניות מלחמה גם משמשות, כמובן, להעביר איומים דיפלומטיים. כוח ימי גדול מאפשר להקרין עוצמה מדינית בכל מקום על פני כדור הארץ ולהשפיע בדרך הזאת על מקבלי החלטות.

המצור הימי שהטילו המצרים על ישראל ב-1973 בים התיכון נכשל. הסיבה: הם נאלצו להחזיר את אוניותיהם ממרחבי הים בעקבות תקיפות חוזרות ונשנות של חיל הים הישראלי על נמליהם

• הצורך בעוצמה ימית לשמירה על הגלובליזציה

ההגדרה של גלובליזציה היא "אינטגרציה קשיחה של שווקים, של מדינות ושל טכנולוגיה לדרגה שלא נראתה לפני כן בדרך המאפשרת ליחידים, לחברות ולמדינות להביא את כלכלת העולם רחוק יותר, מהר יותר, עמוק יותר וזול יותר מאי פעם"¹⁴. הגלובליזציה היא התפתחות של העת האחרונה, אבל שורשיה נעוצים באלפי שנות סחר בין-לאומי באמצעות נתיבי השיט. יתר על כן, משחר ההיסטוריה התקיים קשר הדוק בין הסחר הימי לעוצמה הימית, שכן אוניות הסוחר היו תלויות בהגנה שסיפקו להן אוניות המלחמה. העוצמה הימית הייתה אפוא התשתית לעוצמה הכלכלית, והרצון להשיג עוצמה כלכלית היה מקור המוטיבציה לבנייתו של הכוח הימי.

גם כיום נשקף איום לסחר העולמי - בעיקר של טרור. החשש העיקרי הוא שטרוריסטים ינצלו ספינות כדי להחדיר לנמלים מטעני חבלה גדולים - קונוונציונליים ולא קונוונציונליים. לכן משקיעה ארה"ב סכומי כסף גדולים בטכנולוגיות לזיהוי חומרי לחימה באוניות עם כניסתן לנמלים. כמו כן גיבשה ארה"ב תקנות המחייבות כל אונייה הנכנסת לנמל בתחומה לשאת מכשיר זיהוי דוגמת זה המותקן בכלי טיס. נוסף על כך היא החליטה להגביר את שיתוף הפעולה עם ציים אחרים - בין היתר באמצעות תמרונים ואימונים משותפים - כדי לחזק את הביטחון בימים.¹⁵

• מקומה של הטכנולוגיה בעוצמה הימית

משחר ההיסטוריה הייתה עוצמת הצי תלויה ברמת הטכנולוגיה שעמדה לרשותו. היכולת לבנות כלי שיט גדולים, יציבים ומהירים הייתה תלויה ביכולות הטכנולוגיות של האומות ששכנו לחופי הימים. בתחילה לחמו הספינות אלה באלה באמצעות התקרבות זו לזו והעברת לוחמים לספינת האויב כדי להשתלט עליה. עם הופעתו של איל הניגוח בחרטום הספינה הפכה הספינה עצמה לכלי נשק רב עוצמה. פגיעה של האיל בספינת האויב הייתה מביאה להטבעתה או להוצאתה מהמערכה. שיפור טכנולוגי משמעותי נוסף היה פיתוח גשר הנחיתה. ההמצאה הזאת - של הרומאים - איפשרה להעביר לספינת האויב במהירות לוחמים רבים שהיו מיומנים בקרב פנים אל פנים. השימוש בגשרי נחיתה הנחיל לרומאים ניצחון חשוב על הצי של קרתגו בקרב מילאי בשנת 260 לפני הספירה.

שבלוב - הוא אזור סגור לשיט. מצרים וסוריה הכריזו כי כל מי שייכנס לאזור הזה יסתכן בנפשו. למצרים היו בפרוץ המלחמה חמש צוללות בין קפריסין לכרתים, ואלה היו איום חמור מאוד על תנועת האוניות לישראל וממנה.

נוסף על הניסיון להטיל סגר ימי על ישראל בים התיכון הטילו המצרים סגר ימי על אילת, ולדברי בני תלם היה מערך הספקת הדלק מאיראן לישראל על סף קריסה.

על פעולת הצי המצרי בים האדום במלחמת יום הכיפורים כתב במרס 1995 מפקד חיל הים של מצרים במלחמה, אדמירל ריפעת.¹³ ממאמרו אנו לומדים שהצי המצרי היה מודע לחולשת חיל הים של ישראל בים האדום, כיוון שלא היו לו בזירה הזאת סטי"לים, שולות מוקשים וספינות נגד צוללות. נוסף על כך המבנה הגיאוגרפי של הים האדום מתאים להטלת סגר ימי. היה ברור למצרים שישארל תלויה בנפט מהמפרץ הפרסי אשר עובר במצרי באב אלמנדב ובנפט ממפרץ סואץ ושפגיעה בהספקתו תנחית עליה מכה קשה. לשם הטלת הסגר הימי על אילת הציב חיל הים של מצרים ספינות בבסיסים קדמיים בתימן, בסודן ובסומליה.

חיל הים של מצרים - כתב עוד אדמירל ריפעת - החליט להתמקד במכליות הנפט לאור ההערכה שעבודות הנפט של ישראל הן נמוכות. תוכניתו הייתה למנוע מעבר מכליות נפט לנמלי הים התיכון של ישראל. הוא כותב שמצרים ידעה כי לישראל אין כוח יעיל נגד צוללות, ולכן התוכנית של מצרים הייתה לנצל את צי הצוללות שלה כדי לפגוע בתנועת המכליות לישראל. כדי להדק את הסגר התכוון הצי של מצרים לפרוס משחתות במצרי מלטה. המשחתות הצטוו לפעול כך שייראו, ומיקומם ידווח לישראל. המצרים העריכו שמתן פומבי לפריסת המשחתות ירתיע את חברות הספנות, וכך תצומצם מאוד תנועת האוניות לישראל - ובכללן המכליות - בלי שהמשחתות המצריות יצטרכו לירות אפילו ירייה אחת. המצרים העריכו שפריסת המשחתות שלהן באזור מלטה תאלץ את ישראל לפתוח חזית נוספת.

בני תלם כותב שישארל הופתעה מכך שמצרים הפעילה את הצי שלה בטווחים של עד 2,000 קילומטרים מנמלי הבית שלו. היו אלה טווחים שבהם לא יכול היה חיל הים של ישראל לפעול ב-1973.

בסופו של דבר נכשל המצור הימי שניסו המצרים להטיל על ישראל בים התיכון. הסיבה לכך היא שהמצרים נאלצו להחזיר את אוניותיהם ממרחבי הים התיכון בעקבות תקיפות חוזרות ונשנות של חיל הים הישראלי על חופי מצרים - תקיפות שחיל הים של מצרים לא הצליח לסכל ושבמהלכן הוא ספג אבדות. הכוונה היא, בין היתר, לקרב דמייט-בלטים (שבו הוטבעו שלוש ספינות טילים מצריות), לפשיטות על נמל ע'רדקה בזירת ים סוף (שבהן הושמדו שתי ספינות טילים מצריות), לפשיטה על מרסה תלמת בזירת ים סוף (שבה הוטבעו ספינות אחדות) ולתקיפת נמל פורט-סעיד (שבה הושמדה ספינת טילים אחת של המצרים). עם זאת גם לאחר כניסת הפסקת האש לתוקף אותר סיור של משחתת מצרית מדגם סקורי שיצאה לסיור במצר מסינה (בין איטליה לסיציליה) כדי ליירט אוניות מטען בדרכן לישראל. ראוי לציין ש-96% מהאספקה החיונית לישראל בימי המלחמה - כולל של אמצעי לחימה - הגיעו בדרך הים.

• המסר הדיפלומטי של העוצמה הימית

העוצמה הימית הייתה וממשיכה להיות כלי מדיני מהמדרגה הראשונה במלחמה ובשלום. בעבר נשאו אוניות מלחמה שליחים דיפלומטיים ואיגרות, ואילו כיום הן משמשות להידוק קשרים באמצעות ביקורים הדדיים בנמלים ובאמצעות תמרונים משותפים. כך, למשל, נוהגות ישראל, ארה"ב וטורקיה לערוך תמרונים ימיים משותפים, וברור שהמסר המדיני הטמון בהם חשוב לא פחות ואולי אף יותר מהתועלת הצבאית המופקת מהם. דוגמה נוספת:

**סטי"ל של חיל הים הישראלי מדגם סער 5 | חיל ים חזק
יאפשר לישראל להגיב ולפעול מתוך תווך מאיים פחות
ולשגר ממנו חימוש לטווח ארוך. עצם היכולת הזאת
עשויה לשמש גורם מרתיע מהמעלה הראשונה**

• **בניית התמונה המודיעינית בים**

שטחם העצום של הימים והימצאותם של ציי צוללות מחייבים להשקיע מאמץ רב ליצירת התמונה המודיעינית בים. מעבר לכך, כפי שכבר צויין, הים משמש זירה נוחה לאיסוף מידע על שטחי האויב, שכן הוא מאפשר להתקרב לערי החוף שלו, שהן לרוב הערים המרכזיות.

משימות הכוחות הימיים

1. הגנה על חופי המדינה.
2. לחימה באוניות השטח של האויב.
3. אבטחתם של נתיבי הים.
4. הטלת סגר ימי.
5. לוחמה תת-ימית:
 - א. הגנה נגד צוללות.
 - ב. השמדת כלי שיט.
 - ג. איסוף מודיעין טקטי ואסטרטגי.
 - ד. הרתעה.
 - ה. סיוע לכוחות אחרים בשגרה ובמלחמה.
6. לוחמה נגד מטוסים.
7. לוחמת ים-יבשה.
8. לוחמה נגד טרור.
9. לחימה נגד הברחות של אמצעי לחימה.
10. הפגנת נוכחות (Showing the Flag).
11. שיתוף פעולה בין-לאומי.

חיל הים של ישראל: מחיל לזרוע

גודלה של ישראל וההתפתחות המואצת של הטילים ושל הרקטות מאפשרים כיום לאויביה לאיים על כל נכסיה האסטרטגיים. ככל שיחלוף הזמן, כך יצברו אויביה של ישראל יותר ויותר טילים, ואלה יהפכו ליותר ויותר מדויקים וליותר ויותר קטלניים. ומעבר לפניה כבר נמצאים הטילים נושאי ראשי הנפץ הגרעיניים של איראן. העובדה שאיראן הצליחה לבנות לעצמה שני בסיסי טילים על גבולותיה של ישראל - לבנון ורצועת עזה - מדאיגה במיוחד.

הצבת תותחים על אוניות מלחמה - זה קרה לראשונה ב־1500 על סיפונה של אוניית מלחמה אנגלית - איפשרה להן להילחם אלה באלה בלי שיצטרכו להיצמד זו לזו. התותח נותר במשך 450 שנה - עד אמצע המאה ה־20 - כלי הנשק היחיד של אוניות המלחמה. קוטר הפגז, טווחו ודיוקו הם שהכריעו במידה רבה את הקרבות בים. במחצית השנייה של המאה ה־20 פותחו טילי הים-ים, ואלה מאפשרים לאוניות לפעול נגד מטרת המרוחקות מהן עשרות קילומטרים.

התפתחות טכנולוגית חשובה נוספת הייתה המצאת הצוללת. את הצוללת הצבאית הראשונה ייצר ממציא אמריקני בשם דיוויד בושנל ב־1775, והיא כונתה "הצב" בשל צורתה. הצוללת נבנתה מעץ אלון. המפעיל ישב בתוך הצוללת, צפה מבעד אשנב זכוכית וקידם את הכלי בעזרת מדחף אופקי שאותו הוא הניע בכוח ידיו. את עומק הצלילה הוא קבע באמצעות משאבה ידנית שבאמצעותה מילא או רוקן מיכל מים בתחתית ה"צב". בראש כלי השיט הותקנה מקדחה שאותה ניתן היה להפעיל מתוך הצוללת. המקדחה נועדה לקדוח חור בתחתית אוניית האויב, ואל החור שנקדח צריך היה להחדיר חומר נפץ שחובר למנגנון השהיה. טבילת האש הראשונה של "הצב" הייתה הניסיון להטביע את האונייה הבריטית "איגל" בספטמבר 1776 במהלך מלחמת העצמאות של ארה"ב. ה"איגל" השתתפה באותה העת במצור הימי על ניר יורק. המבצע נכשל בשל לוחות נחושת שהניחו הבריטים על תחתית ה"איגל" ואשר המקדחה לא יכלה לחדור אותם. רק במשימתו השלישית, ב־1777, הצליח צוללן "הצב" להרוג כמה מלחים על הפריגטה הבריטית "קרברוס" מול חופי קונטיקט.

חשיבות גדולה במיוחד לשיט בימים הייתה לטכנולוגיות הניווט ומדידת המרחקים. את הניווט לאורך החופים ולפי הכוכבים החליף במאה ה־18 הניווט באמצעות מכשירים (הסקסטנט), וכיום הוא נעשה באמצעות לוויינים.

משימות נגד אוניות שטח ונגד צוללות, לחימה נגד מטוסים ונגד טרור, הגנה על החופים, איסוף מודיעין, הפעלת מבצעים מיוחדים, הטלת סגר ימי, אבטחת נתיבי השיט, הפגנת נוכחות, שיתופי פעולה בין-לאומיים ומניעת הברחות. מדובר במשימות מורכבות מאוד הדורשות רמה מקצועית וטכנולוגית גבוהה, שיתוף פעולה בתוך הכוחות הימיים ועם גורמי צבא אחרים.

סיכום

לעוצמה הימית יש חשיבות הולכת וגדלה לביטחון הלאומי של ישראל בשל התגברות האיומים על נתיבי השיט, שהם חיוניים לשגשוגה של המדינה, ובשל הצטיידותם המסיבית של אויבי ישראל הקרובים והרחוקים בטילים וברקטות. אלה מכסים כבר היום כל נקודה בישראל. בשנים הקרובות הם צפויים להשתכלל ולהיות מדויקים יותר וקטלניים יותר. התווך הימי הוא מרחב נקי יחסית מאיומים - בשל ממדיו הנרחבים - ולכן על ישראל להחזיק בו לפחות חלק מנכסיה האסטרטגיים.

הפסקת פיתוחו של הכוח הימי או אף צמצומו יגרמו לפערים מבצעיים עמוקים שלחלקם הגדול לא ניתן יהיה לתת מענה בשום דרך אחרת.

נוסח קודם של המאמר נכתב במסגרת קורס "אפק" במכללה הבין-זרועית לפיקוד ולמטה

מקורות

1. מאיר שש, **המערכה על הימים: תולדות העוצמה הימית**, ההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1991
2. <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3682964,00.html>
3. פורסם באתר המרכז למניעת נשק להשמדה המונית (www.nti.org) וכן ב**בושינגטון טיימס** ב-22 באוקטובר 2006
4. יהושפט הרבני, **מלחמה גרעינית ושולם גרעיני**, תל-אביב, מערכות, 1964
5. הנשיא קלינטון, מרס 1993, www.cvn74.navy.mil/about.html
6. **המילון למונחי צה"ל**, 1998
7. Edward Luttwak, **Sea Power in the Mediterranean: Political Utility and Military Constraints**, Sage Publications, 1979
8. Alfred Thayer Mahan, **The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783**, Boston, Little Brown and Company, 1890
9. מאיר שש, **שם**
10. בתחילת האלף ה-2 לפנה"ס. שכנו לחופיה של ישראל, של לבנון ושל סוריה.
11. מכון וידרא לחקר הספנות והתעופה, אוניברסיטת חיפה, www.wydra.haifa.ac.il
12. תחקיר חיל הים על מלחמת יום הכיפורים. כן ראו: אברהם רבינוביץ, **ספינות שרבורג**, הוצאת אפי מלצר, 2001
13. על מאמרו של האדמירל המצרי ראו: סא"ל עידו שבת, **מצור ימי - Blockade - בחינת השפעתו על ישראל**, המכללה לביטחון לאומי, 2000
14. Gerald Epstein and Robert Pollin, **Globalization and Progressive Economic Policy**, Cambridge University Press, 1998
15. Johnson L. Jay, **Global Security Seapower for the 21st century**, Newport, Sea Power Symposium, 2006
16. ראו למשל את מאמרו של יובל שטייניץ "טילים, רבותיי, טילים", **מערכות** 404-403, דצמבר 2005. את המאמר ניתן למצוא גם באתר לענייני צבא וביטחון "פרש": <http://www.fresh.co.il/vBulletin/showthread.php?t=147048>. כמו כן ראו: יובל שטייניץ, "הים כעומק אסטרטגי של ישראל", **מערכות** 383, מאי 2002

בעקבות ההתפתחויות האלה - כפי שכבר הודגש במאמר הזה - הגיעו יותר ויותר גורמים בישראל למסקנה שאת העומק שאין לה, על ישראל למצוא בים.¹⁶ חיל ים חזק יאפשר לישראל להגיב ולפעול מתוך תווך מאוים פחות ולשגר ממנו חימוש לטווח ארוך. עצם היכולת הזאת עשויה לשמש גורם מרתיע מהמעלה הראשונה.

התפיסה הזאת שלפיה יש לחיל הים מקום מרכזי בהגנה על ישראל לא הייתה בתחילה אפילו נחלתו של חיל הים עצמו. בשנים הראשונות הוא נבנה באופן אקראי למדי - לא על פי ניתוח העוצמה הימית הנדרשת לישראל, אלא על פי האמצעים המוגבלים שיכולה הייתה המדינה להשיג. הספינות הראשונות של חיל הים היו פלטפורמות ימיות ישנות שהותירו הבריטים בנמל חיפה. דוגמה נוספת היא נחתות אמריקניות ישנות שקנה חיל הים בשנים הראשונות לקיומו רק משום שאלה הוצעו לו ולא משום שהוא היה זקוק להן באותה העת.

עד 1962 לא הגדיר חיל הים משימות שהצדיקו בניית כוח ימי משמעותי הדרוש להשגתן. יתרה מכך, לאורך כל השנים עד אז ראו ראשי מערכת הביטחון בחיל הים כוח חסר כל חשיבות, שחיל האוויר יוכל למלא את משימותיו. רק ב-1962 הציג חיל הים - לראשונה - באופן סדור את המשימות שלו כפי שהוא הבין אותן וכן את היכולות ואת הנוכחות הנדרשים להשגתן. בעקבות זאת אושר הפרויקט לבניית ספינות הטילים. אף על פי כן מאז ועד היום נאלץ חיל הים להוכיח שוב ושוב את נחיצותו, את ייחודו ואת יתרונו במילוי המשימות החיוניות לביטחונה של ישראל. הסיבה לכך היא שרבים מראשי מערכת הביטחון בישראל אינם מכירים את התווך הימי, את חשיבותו ואת הפוטנציאל הטמון בניצולו המושכל.

הפסקת פיתוחו של הכוח הימי או אף צמצומו יגרמו לפערים מבצעיים עמוקים שלחלקם הגדול לא ניתן יהיה לתת מענה בשום דרך אחרת

כך, למשל, הרמטכ"ל חיים בר-לב לא ייחס חשיבות רבה לתווך הימי ואף טען שישאל כלל אינה מדינה ימית. לעומתו שר הביטחון משה דיין עמד על חשיבות נוכחותו של חיל הים בזירת ים סוף ודחף לבנייתן של ספינות טילים מתקדמות יותר מסוג סער 4.

מאחר שללא ממשל המודע לחשיבותו של התווך הימי לא תיתכן עוצמה ימית - עובדה שעליה עמד כבר מהן - חשוב שחיל הים עצמו יביא לתודעתם של מקבלי ההחלטות ברמות השונות את מקומו המרכזי של התווך הימי, במיוחד לישראל של העת הזאת. נוסף על כך עליו להדגיש את יכולתו להשתלב במילוי המשימות המרכזיות של צה"ל ולהביא בהן לידי ביטוי את יתרונותיו היחסיים. אם ראשי מערכת הביטחון - בממשלה ובצבא - לא יכירו את יכולותיו של חיל הים, הם לא יידעו למצות את הפוטנציאל הטמון בו.

במיוחד חשוב להבהיר למקבלי ההחלטות את תלותה העצומה של ישראל בנתיבי שיט פתוחים - עובדה שמשום מה נוטים לשכוח. נתיבי השיט האלה אינם חסינים. הם חשופים לפגיעה של ציי אויב בעיתות מלחמה ולפגיעות של ארגוני טרור בימי שגררה.

משימותיו של הכוח הימי בימי מלחמה ובימי שגררה הן רבות ומגוונות:

